

بسم الله الرحمن الرحيم

موضوع: تأثیر رسانه (تلویزیون) بر تربیت کودک در خانواده

زینب اسداله زاده خارکن^۱

حوریه غلام زاده کاشان^۲

چکیده:

رسانه به عنوان یکی از ابزار های انتقال و گسترش ارزش های فرهنگی و اجتماعی در رفتار و تربیت کودکی دارای نقش بسیار مهمی است . امروزه استفاده از انواع رسانه ها چون تلویزیون ، رایانه ، اینترنت ، تلفن همراه و ... جزء انکار ناپذیر از فعالیت های روزانه برخی از افراد است . رسانه ها دارای کارکرد های مثبتی چون گسترش فرهنگ ، افزایش میزان دانش ، جهت دهی به اعتقادات و پر کردن اوقات فراقت و ... می باشند. که در کنار کارکرد های مثبت پیامد های منفی نیز به دنبال دارند تأثیر رسانه از زوایای مختلف تربیتی، اخلاقی، فرهنگی، روانشناسی و اجتماعی قابل بررسی است که در این پژوهش به بررسی اثرات مثبت و منفی تلویزیون در بعد تربیتی و روانشناسی کودک به روش اسنادی و به صورت توصیفی و تحلیل محتوا پرداخته شده است. نتایج حاصل از پژوهش نشان می دهد که تربیت کودکان به نحو مطلوب و بر اساس تعالیم و آموزه های دینی در تشکیل خانواده متعالی و اسلامی در دین مقدس اسلام مورد تاکید بسیار قرار گرفته است. اما گاهی در این مسیر عوامل مختلفی موانعی را ایجاد می کنند که خانواده به ویژه والدین دچار سردرگمی و اضطراب می گردند. از این میان نقش رسانه به ویژه تلویزیون بسیار مهم و اثر گذار است به نحوی که حتی گاهی جایگزین نقش پدران و مادران شده و آسیب هایی از جمله انزوا، تنهایی ، تقویت حس پرخاشگری ، افت تحصیلی و ... از جمله آسیب های بازی های رایانه ای است و راهکار های مقابله با آسیب های رسانه ها : محدود کردن آنان به استفاده از برنامه های مناسب برنامه ریزی خانواده دو مورد استفاده از وسایل ارتباط جمعی ، ارتباط بیشتر پدر و مادر با فرزند و ... است . بنابر این با توجه به نقش بسیار مهم رسانه در تربیت کودک (تلویزیون) این تحقیق ارائه شده است .

واژگان کلیدی: رسانه، تلویزیون، تربیت، کودک، خانواده

^۱ . طلبه سطح جامعه الزهرا- گرایش تفسیر تطبیقی-
^۲ . طلبه سطح چهار- فقه و اصول جامعه الزهرا

مقدمه

از مهم ترین ابزارهای امروزی دانایی، رسانه ها هستند. زندگی در دنیای امروز بدون رسانه قابل تصور نیست. لذا نمی توان تأثیر رسانه های جمعی (خصوصاً تلویزیون) را در زندگی نادیده گرفت؛ بلکه باید به دنبال فرهنگ سازی بود. رسانه ها به ویژه تلویزیون، تغییرات مهمی را در سیاست، تعلیم و تربیت، زندگی اجتماعی و خانوادگی و.... ایجاد کرده است.

رسانه، ابزاری برای انتقال پیام است. و در کنار نهادهای دیگری نظیر خانواده، مدرسه و.... که طرز تفکر جامعه را می سازند، نقش عمده ای ایفا می کنند. عصری که در آن قرار داریم، عصر ارتباطات و عصر سلطه پدیده رسانه بر زندگی انسان هاست. رسانه ها به ویژه تلویزیون دارای تکنیکی است که ورود همه کس را به میدان خود ممکن ساخته است. هیچ تجربه قبلی و هیچ اندوخته علمی، تئوری و فنی و مالی و هیچ گونه قدرت و توان و دانش خاصی را طلب نمی کند؛ هم خردسال ۶ ساله و هم ۶۰ ساله شرایط لازم را برای بهره بردن از هر آنچه عرضه می شود، دارا می باشند. امروزه استفاده از انواع رسانه چون رایانه، تلویزیون، ماهواره، اینترنت، رادیو، ویدئو، روزنامه، کتاب و تلفن همراه و... جزء انکار ناپذیری از فعالیت های روزانه افراد است. از میان وسایل ارتباط جمعی، تلویزیون قدرتمندترین وسیله محسوب می شود که سلطه خود را اثبات کرده است و به نظر می رسد کودکان و نوجوانان از بین رسانه های دیداری، شنیداری، گفتاری، نوشتاری، بیشتر تحت تأثیر رسانه های دیداری (تصویری) می باشند.

بسیاری از والدین از نحوه رفتار یا پوشش یا حتی صحبت کردن فرزندشان شکایت می کنند و آنان فراموش کرده اند که فرزندشان را از کودکی در مقابل بازی ها، کارتون ها، فیلم های کوتاه و بلند تلویزیون و سپس ماهواره تنها گذاشته اند؛ در واقع آنها کاری نکرده اند مگر اینکه تربیت فرزندشان را به رسانه سپردند. در چنین شرایطی بیشتر کودکان و نوجوانان دچار تضاد و تناقض های شدید می شوند زیرا آنچه در رسانه منتشر می شود با آنچه در جامعه می بینند مقایسه می کنند و از نظر فکری و عقیدتی دچار مشکل می شوند. هنگامی که از طریق رسانه ها، خشونت و رفتارهای نادرست در جامعه منتشر می شود پس باید پایه های فرهنگی را محکم کرد. بر این اساس تحقیق حاضر، به هدف بررسی تأثیر رسانه های گروهی بر تربیت کودک و نوجوان، شناساندن رسانه، توانایی های آن، بررسی میزان

تأثیر آن بر کودک و نوجوان ، شناخت کارکردهای مثبت و پیامدهای منفی رسانه و ارائه راهکارهای مطلوب جهت کاهش اثرات وابستگی کودکان و نوجوانان به رسانه ها بخصوص تلویزیون به روش توصیفی - تحلیلی و روش جمع آوری کتابخانه ای و اسنادی نگاشته شده است.

بعد از مطالعاتی که در زمینه تأثیر رسانه بر تربیت فرزند، در بین مقالات و کتب متعدد صورت گرفت، پژوهشی که به طور تخصصی به این موضوع پرداخته شده باشد یا خیلی اندک و یا اگر هم باشد، ناقص است. از جمله کتاب راهنمای والدین در استفاده فرزندان از فن آوری های ارتباطی جدید: بازی های رایانه ای اثر مرتضی منطقی ، ماهنامه آموزشی - تربیتی پیوند، همچنین مقالاتی مانند: اهمیت تأثیر تلویزیون بر کودک از زهرا پناهی و مهدی زادگان ایران مقاله ی بررسی نقش رسانه های جمعی از محمد طالبی و... که اکثر این مجلات و مقالات به طور خاص به بررسی تأثیر رسانه بر تربیت فرزند(کودک و نوجوان) پرداخته است. از این رو تحقیق حاضر می کوشد تا تأثیر رسانه (تلویزیون) بر تربیت کودک در خانواده را به صورت کاربردی بیان نماید. که به حسب مورد لازم است ابتدا در خصوص نقش و جایگاه رسانه مطالبی بیان گردد و سپس به تاثیر آن بر تربیت کودک پرداخته شود.

نقش رسانه

رسانه ها به عنوان یکی از ابزار های اصلی انتقال و گسترش ارزش های فرهنگی و اجتماعی ، در رفتار و تربیت کودک و نوجوان نقش بسیار مهمی دارند . به عبارت دیگر در زمان حاضر کودکان و نوجوانان تحت تأثیر رسانه های گروهی می باشند و رفتار های خود را از آنها الگو می گیرند. به نظر میرسد که کودکان و نوجوانان بیشتر تحت تأثیر رسانه های دیداری (تصویری) باشند و طبیعت آنان طوری است که کمتر به سراغ رسانه های نوشتاری و شنیداری می روند. رسانه ها به ویژه تلویزیون دارای تکنیکی است که ورود همه کس را به میدان خود ممکن ساخته است . هیچ تجربه قبلی و اندوخته علمی تئوری و فنی و مالی و هیچ گونه قدرت و توان و دانش خاصی را طلب نمی کند ، هم خردسال ۶ ساله و هم ۶۰ ساله شرایط لازم را برای بهره بردن از هر آنچه عرضه می شود دارا می باشند . بدین ترتیب متوجه اهمیت و قدرت این رسانه می شویم ، در واقع با پخش هر نوع مطلب از طریق رسانه ، یک مسئله ، یک پدیده و یا یک موضوع به صورت عمومی و اجتماعی مطرح میشود و نظر رسانه هم به صورت قبول یا رد آن پیام مطرح می گردد. در این حالت نمی توان بی تفاوت باقی ماند

بلکه باید والدین در این زمینه آگاهی های لازم را پیدا کنند و بتوانند فرزندان خود را راهنمایی و کنترل نمایند ، چرا که کودکان و نوجوانان در تمامی کشور های جهان به عنوان آینده سازان آن کشور محسوب می شوند و برای اینکه

نسل جوان و بزرگسال در یک کشور عاری از هر گونه شکل تربیتی ، رفتاری ، اجتماعی و ... باشند ، برنامه ریزی مناسب برای کودکان و نوجوانان می تواند نسل آینده را از مشکلات رهایی بخشد.

کارکرد رسانه ها

پس از ورود مطبوعات به عنوان رسانه جمعی به افراد جامعه در اثر پیشرفت های فنی ، ورود رسانه های جمعی دیگر نیز امکان پذیر گشت . تلویزیون که در برخی موارد از آن به عنوان پر قدرت ترین رسانه نام برده می شود ، بعد از جنگ جهانی دوم در حدود سال های ۱۹۴۶ وارد زندگی اجتماعی شد. استقبال از این رسانه فوق العاده زیاد بود ، به طوری که امروزه در کشور های صنعتی و هم چنین قشر های متوسط کشور های غیر صنعتی ، نه فقط اکثر خانواده ها یک دستگاه تلویزیون دارند ، بلکه در مواردی دستگاههای گیرنده دوم و سوم تلویزیونی نیز وارد خانه شده است تا هر یک از اعضای خانواده بدون ایجاد مزاحمت برای دیگران قادر به تماشای برنامه دلخواه خود باشند. در دهه های اخیر پدیده های جدید تر در زمینه ارتباطات جمعی امکان ایجاد تغییر عادت تماشای تلویزیون را به وجود آورده است . تعداد ایستگاه های پخش تلویزیونی ، امکان انتخاب میان فرستنده های متعدد را به بینندگان می دهد و وجود ویدئو و امکان ضبط ویدئویی برنامه های تلویزیونی از وابستگی زمانی افراد به تلویزیون می کاهد و به آنان اجازه می دهد که دو ساعت دلخواه و مناسب برنامه مورد نظر خود را تماشا کنند . گسترش ماهواره ها نیز تغییرات عمده ای را به وجود خواهد آورد اما این پدیده های نو ، هنوز تغییرات اساسی در عادات تماشای تلویزیون به وجود نیاورده است و احتمالاً در اثر گذشت زمان ، تغییرات در این زمینه به صورت مشخص قابل مشاهده خواهد گشت. در ابتدای رواج تلویزیون و استقبال شدید مردم از آن ، در بسیاری از مباحث و گفت و گو ها از آن به عنوان رقیب سر سخت سیما و حتی روزنامه ها نام می برند. به نوعی که در یک تقسیم بندی بسیار کلی ، میتوان ادعا کرد که کارکرد تلویزیون بیشتر دارای جنبه سرگرمی و تفریحی و کارکرد روزنامه ها جنبه خبری ، تفسیری و انتقادی است . البته این تقسیم بندی بسیار گسترده است ، زیرا امکان وجود ایستگاه های تلویزیونی با کارکرد خبری و هم چنین وجود روزنامه با کارکرد و جنبه تفریحی و سرگرمی نیز هست.

در یک تقسیم بندی بسیار عمومی می توان از سه کارکرد رسانه ها ، کارکرد اطلاعاتی ، کارکرد آموزشی و کارکرد تفریحی نام برد . هر چند که در برخی تقسیم بندی ها از کارکرد های فرهنگی و تفسیری نیز نام می برند ، حد و مرز ثابتی برای تعیین کارکرد رسانه ها وجود ندارد . در عین حال باید توجه کرد که حتی تقسیم بندی سه گانه تفریحی آموزشی و اطلاعاتی نیز مغشوش است زیرا یک پیام اطلاعاتی به خوبی میتواند جنبه آموزشی داشته باشد . همچنین یک پیام آموزشی می تواند دارای جنبه های تفریحی و سرگرم کننده باشد.

باوجود آنکه مشخص کردن کارکرد های رسانه ها باعث ایجاد پیچیدگی می شود ، اما می توان گفت که در تمامی رسانه ها یک وظیفه و کارکرد مشترک وجود دارد که تا حد زیادی قدرت رسانه ها را به وجود می آورد و آن ، وظیفه و کارکرد مشترک وجود دارد که تا حد زیادی قدرن رسانه ها را به وجود می آورد و آن ، وظیفه یا کارکرد انتخابی در میان تمام رسانه هاست . حجم اطلاعات و اخبار و هم چنین برنامه های تفریحی و سرگرمی که به یک رسانه می رسد بسیار بالاست و امکانات رسانه برای پخش تمام این پیام ها از دیدگاه فنی محدود است. مسئولان هر رسانه باید با توجه به محدودیت های فنی و سازمانی خود از میان انبوه اخبار و اطلاعاتی که به دست آنان می رسند تعدادی را انتخاب کنند ، چگونگی و ترتیب ارائه این اخبار را مشخص سازند و باید تصمیم بگیرند که آیا با این خبر ، فیلم (تلویزیون) ویا عکس (مطبوعات) نیز پخش یا چاپ شود. در مورد برنامه های تفریحی – آموزشی نیز همین شکل وجود دارد.

استفاده کنترل شده تربیتی از رسانه ها

تلویزیون ، ماهواره ، اینترنت و در یک کلام رسانه ها زمانی مهمان های ناخوانده و سر زده خانواده ها به شمار میرفتند ، امام امروزه صاحب اختیار خانه ها و خانواده ها گردیده اند که برای تربیت فرزندان ما طرح و برنامه می ریزند و به جای والدین تصمیم می گیرند. در بسیاری از خانواده ها رسانه ها چنان بر ذهن و روان اعضای خانواده مسلط شده اند که فرصت هر نوع تدبیر در فرایند تربیت را از اولیا ی مربیان سلب کرده اند. برد تاثیر رسانه ها به ویژه رسانه های دیداری – شنیداری آنچنان فراگیر و سرعت یافته که به یکی از مهمترین عوامل محرک و تاثیر گذار فرایند تربیت فردی و اجتماعی انسان معاصر تبدیل گشته است . در دوران معاصر آحاد انسانس لحظه به لحظه ، خواسته یا ناخواسته ، مستقیم یا غیر مستقیم در ساعت های تربیتی از رسانه رنگ و رو و الگو می گیرند.^۱

بی طرف نبودن رسانه در فرایند تربیت :

نکته مهمی که خانواده ها در تربیت فرزندانشان باید به آن توجه کنند این هست که هیچ رسانه دیداری و شنیداری از رسانه های رایج دنیا بی طرف و خنثی نیست ، بلکه هر رسانه ای با هدف و آرمانسی ویژه در پی رنگ دادن به جامعه و خانواده ها و به دنبال تاثیر گذاری در فرایند تربیتی فرزندان است .

^۱ - فرهنگ پویا (فصلنامه فرهنگی - اجتماعی - سیاسی) ویژه نامه « جوانان ، هویت و رسانه » شماره هشتک و نهم - ۱۳۷۸ ، ص ۲.

- ۷- بچه ها باید از دیدن برنامه های خشن ، نژاد پرستانه و برنامه های که به شکل غیر واقعی مسایل خانوادگی را مطرح می کنند منع شوند و تا حد ممکن از دیدن آگهی ها باز داشته شوند و پس از صرف شام کودکان مجاز به دیدن تلویزیون نباشند و آنها نباید بدون اجازه والدین تلویزیون را روشن کنند.
- ۸- والدین همراه فرزندان تلویزیون تماشا کنند و درباره داستان ها و اطلاعات نمایش داده شده آن صحبت کنند و درباره موقعیت هایی که از تلویزیون ارائه شده چگونه ممکن است با زندگی واقعی همخوان باشد یا نباشد حرف بزنند و برنامه ریزی خانواده ها به گونه ای باشد که فرزندان کمترین فرصت را برای تماشای برنامه های تلویزیونی ، آن هم برنامه های مخصوص خود داشته باشند .
- ۹- متولیان امر سعی کنند برنامه های مخصوص بزرگسالان را زمانی پخش کنند که تا حد امکان کودکان موفق به دیدنشان نشوند.
- ۱۰- کودکان و نوجوانان را تشویق کنند که از میان برنامه های تلویزیونی ، دست به انتخاب بزنند و علاوه بر این برنامه ها ، یا اخبار ویژه آنها ، برنامه های علمی و فیلم های کلاسیک و... آشنا کنند.
- ۱۱- اندیشه ها و پیشنهاد هایی را که در برنامه های آموزشی ارائه می شود با فعالیت هایی که در خانه یا کلاس صورت می گیرد پی گیری کنند. چنین فعالیت هایی به کودکان و نوجوانان کمک خواهد کرد تا از اطلاعاتی که از تلویزیون ارائه می شود فعالانه تر استفاده کنند.
- ۱۲- والدین از نوار های ویدئویی که برای کودکان مناسب است براسیط اوقاتی که در خانه هستند و یا زمانی که تشخیص دهند یکبرنامه تلویزیونی مناسب طبع و بیا سن کودک نیست استفاده کنند.
- ۱۳- والدین با کمک قدرت آموزش تلویزیون و نقش آن در شکل گیری اعتقادات و باور های کودک و اثر آن در سلامت و بهداشت رواین او ، باید رفتار خود و نگرش خود را در این زمینه بازسازی و به کودکان کمک کنند که با سلامت فکری و نشاط به بلوغ و پختگی برسند.^{۱۰}
- ۱۴- بهترین راه مقابله کاهش وابستگی فرزندان به رسانه ها و تقویت فرهنگ خودی ، بومی ، ملی و دفاع از ارزشهای ملی ، ارتقای سطح آگاهی خانواده ، ترویج الگو های رفتاری مناسب در خانواده و اجتماع است و خانواده باید با آگاهی بخشی فرهنگ سازی به موقع و صحبت پیرامون

آثار مثبت و منفی این ابزار رسانه ای سعی کنند فرهنگ و اعتقادات مذهبی را آموزش دهند که کودکان کمتر سراغ این ابزار ها بروند.

نتیجه گیری :

رسانه های گروهی به ویژه تلویزیون در زندگی کودکان و نوجوانان ما بسیار اثر گذار شده است به طوری که گاهی احساس میشود از تلویزیون به عنوان عضوی از خانواده ها یاد می شود .

تأثیرات مثبت و منفی رسانه ها بر جان و جسم کودکان ما بی شمارند و به جای تأثیر گذاری مثبت بر مردم به خصوص به کسانی که شناخت کافی از برنامه های آن ندارند رحم نخواهد کرد. گسترش خشونت و هیجان و همچنین سطحی نگری ، کسانی را که منتقدانه و آگاهانه به تلویزیون و برنامه های آن توجه نمیکنند قربانی خواهد کرد و آنان را در معرض آسیب های جدی اجتماعی قرار خواهد داد به همین علت گروه عمده ای که پایمال می شوند کودکان امروز ما هستند . با توجه به این که اکنون تلویزیون قصه گو ، نصیحت گر ، معلم و پدر و مادر ملی بچه ها شده است والدین بایستی به کودکان بگویند و آنان را توجیه کنند که تلویزیون منبعی قابل اطمینان برای شناخت دنیای خارج نیست و برای اینکه بچه ها کمتر تلویزیون ببینند باید تفریحات دیگری مهیا شود ساخت برنامه های واقعی با مفهیم فرهنگی و اعتقادی بومی در تلویزیون داخلی می تواند خلا ناشی از بحران یال پردازی کودکان و نوجوانان که به واسطه تماشای کارتون های خارجی به وجود آمده پایان بخشد.

فهرست منابع و مآخذ

- آقا تهرانی، مرتضی، حیدر کاشانی، محمدباقر، خانواده و تربیت مهدوی، چاپ سوم، تهران: کتاب یوسف، ۱۳۸۹.
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، جلد هشتم، چاپ دوم، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- دهنوی، حسین، نسیم مهر ۲ پرسش و پاسخ تربیت کودک و نوجوان، قم: انتشارات خادم الرضا (علیه السلام)، ۱۳۸۷.
- معین، محمد فرهنگ فارسی معین، جلد اول، چاپ اول، تهران، نشر بهزاد و ناهید آقامیرزایی ۱۳۸۲.
- منطقی، مرتضی، راهنمای والدین در استفاده فرزندان از فن آوری های ارتباطی جدید: بازی های رایانه ای، چاپ دوم، تهران: انتشارات عابد، ۱۳۸۷.
- ایمانی، محسن و بهره مند، وحید، "آسیب های ناشی از اینترنت و راه کارهای پیشگیری از آن"، نشریه ماهانه آموزشی - تربیتی پیوند تابستان، شماره ۳۴۵ - ۳۴۷، چاپ رجا، ۱۳۸۷.
- بهداروند، محمد مهدی، "مجله رواق اندیشه"، رسانه ها، نظام اسلامی و کاستیها و بایستیها، شماره ۳۹، سال چهارم، قم: مرکز پژوهشهای صدا و سیما، ۱۳۸۳.
- پناهی، زهرا، "اهمیت تأثیر تلویزیون بر کودک"، نشریه: پیوند، شماره ۳۸۰.
- جمشیدی احمدی، "اینترنت قاره ششم"، نشریه ماهانه آموزشی - تربیتی پیوند، شماره ۳۳۶، مهر ۱۳۸۶، چاپ رجا.
- جعفری راینی، رضا، "بازی های رایانه ای"، نشریه ماهانه آموزشی - تربیتی پیوند، شماره ۳۳۸، آذرماه ۱۳۸۶.
- چابکی، رامین، "تأثیرپذیر کودکان از تلویزیون"، نشریه سروش، ۱۴۵۳.
- روشن ضمیر، رؤیا، "تأثیر مخرب تماشای زیاد تلویزیون و ویدیو در کودکی"، نشریه: زن روز، شماره ۱۶۷۸.
- طیبی، پروین، "به کودکان خوب دیدن را بیاموزیم"، نشریه: سروش، ۱۵۱۸.
- شیرزاد، کریم، "تأثیر تماشای تلویزیون و ویدیو بر رشد مغز کودکان"، نشریه: نگاه، شماره ۴۱۷.
- فرهنگ پویا (فصلنامه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی)، ویژه نامه «جوان، هویت و رسانه» سرمقاله «رسانه، الگویی برای همه»، شماره هشتم و نهم، بی جا، بی تا، ۱۳۸۷.
- فرهنگی، علی اکبر، ارتباط انسانی، جلد اول، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسانه، ۱۳۸۲.

- مهدی زادگان، ایران، "تأثیر تلویزیون بر کودکان مثبت و منفی"، نشریه: همشهری، ۷۷/۴/۱۵
- موسایی فرد، سهیلا، رقیه، فلاح، "امنیت اینترنتی برای دانش آموزان"، نشریه ماهانه آموزشی - تربیتی پیوند، شماره های ۳۲۰ - ۳۳۱، چاپ شرکت افست (سهامی عام)، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۶.
- رستمی، حسین، تأثیر منفی ماهواره بر کودکان، <http://rostamizade54.blogfa.com>، تاریخ: ۹۲/۱۰/۱۸.
- طالبی، محمد، نقش رسانه بر کودکان، سایت مقالات دانشجویی، www.maghaleh.net، تاریخ: ۹۲/۶/۲۳.
- خبرنگار باشگاه خبرنگاران فارس، رسانه چیست و چه می کند؟، www.yjc.ir/fa/news، تاریخ: ۹۱/۱۲/۳.
- جمعی از علما و دانشمندان جماعت شرق کشور، رسانه چیست؟ www.islahweb.org، تاریخ: ۹۲/۶/۲۳.

